

Csendes utca a miénk, házhíjas telkek, almáskertek, kukoricaföldek tagolják, a vasútmenti bombatölcsérekből nádasok sarjadnak. A második világháború végén az amerikai Liberátorok az angol Lancesterekkel kötelékben a vidéki teherpályaudvarra és a gesztenyefa-ligetben megbújó klinkertéglás vasutasházakra szórták bombáikat. A robbanások ereje a szolgálati lakásokat a földdel tette egyenlővé, de az isteni gondviselés az ott élőket megóvta,

Kakuk Tamás 25

CSENDES UTCA

(regényrészlet)

mert aznap reggel – talán valami égi sugallatra – beköltöztek a villamos-felsővezeték áramellátását biztosító erőmű tágas légópincéjébe. A négymotoros repülőerődöket a felső-sziléziai olajfinomítótól a ködös, felhős időjárás és a német légvédelem makacs ellenállása kényszerítette visszafordulásra. Hazafelé tartva a target of opportunity szellemében a csendes utca közelében szabadultak meg pusztító rakományuktól, hogy elegendő üzemanyaguk maradjon angliai támaszpontjuk eléréséhez.

A csendes utcai családi házunkat sem kímélte meg a háború. Tüzérségi aknatalálat érte a konyhát, a tizenkét darabos kommersz Zsolnay-étkészletből – anyám hozományából – csak az öblös leveses tányér, az ovális kompótos tál, a kecses mártástartó és egyetlen kistányér maradt meg. Kétségkívül, rosszabbul is alakulhatott volna, de szüleim – kétyerekes ifjú házások –, időben átmentek a szomszéd asztalosék pincéjébe, hogy ott vészeljék át a német és szovjet csapatok kitarító csetepatéit. A szovjet tüzérség haragját a kertünkben forgolódo – a frissen telepített gyümölcsfákat és szőlőtőkétet letaroló – Tigris harckocsi vívta ki, aminek kezelőszemélyzete folyamatosan azon mesterkedett, hogy lövegének tűzéval minél több kárt okozzon az alig párszáz méterre húzódo szovjet gyalogsági állásokban. Az oroszok ezt nem nézték jó szemmel, és vaskos aknavetőikkel próbálták megsemmisíteni a tankot, de legalábbis távozásra bírni a helyzetét állandóan változtató, hivatalos osztályba sorolása alapján Panzerkampfwagen VI-ot. A lánctalpas jármű vastag páncélzatával, közel 9 centiméter átmérőjű lövegével a második világháborús német haditechnikai fejlesztés mintapéldája volt, noha ezekre az időkre – a háború utolsó évéről beszélünk – nimbusza megkopott, a szövetségesek a Ladogai első bevetésétől számított három év alatt kitapasztalták sebezhetőségét. A családi legendárium úgy tartja – a leírt események után nyolc évvel jövök a világra –, ez a „Tiger” okozta étkészletünk javának vesztét, mivel a szovjet akna nem a nehézkes, mégis ügyesen manőverező harckocsit találta telibe, hanem családi házunkat. Egészen pontosan a konyhánkat. A francia mortier

Brandt de 120 mm modèle 1935. mintájára gyártott 120- ПОЛКОВОЙ МИНОМЕТ ОБРАЗЦА 1938 г. csövéből kilőtt gránát áttörte a szőlősi kőből rakott konyhafalat és a detonáció ripityára zúzta a berendezést. Ennek a mozzanatnak az ismeretében, kisebb csodának kell tekintenünk, hogy az 26 étkészlet említett darabjai sértetlenül megúszták a robbanást, amiket mélyrózsaszín virágos girlandokkal díszítettek a pécsi gyárban. Anyám halálával – ez nagyjából öt évtized múlva következik be – hozzám kerülnek a megmaradt porcelánok, de egyelőre a fehér damasztal leterített vasárnapiasztal közepén a kompótos tálban halmozódnak az őszibarack- és a cseresznyebefőttek. Utcavégi szoba-konyhás házunk – apám a Hangya Szövetkezet kölcsönéből építette fel Smudla József kőművesmesterrel – nyáron kellemesen hűvös, télen kellemetlenül hideg. „Spórolunk” a szénnel, a tűzhely nemcsak főzésre szolgál, a „sparhelt” adja a meleget az üveges verandáról nyíló konyhának. A zömök, zománcos testből áradó hőből jut a szobába is, de zimankóban ez sem sokat javít a helyzeten, úgyhogy családunk a kövér dunyhák alatt, hideg orral „alussza túl magát” a téli éjszakákon. Az otthonosan „spájnának” hívott éléskamra a verandáról nyílik, a „stelázsín” ott sorakoznak a téli relett gyümölcsökkel teli befőttesüvegek. A záró gumikarikák lepattintásával, a könnyen szakadó celofánok óvatos felhajtásával és nem kevés bátorsággal könnyen megdézsmálhatók. Az arisztotelészi „helyes mértéket” viszont érdemes szem előtt tartani, nehogy elcsattanjon egy-két nevelő szándékú anyai pofon. A muskátliknak, az anyósnyelveknek, az aszparáguszoknak és a természetes filodendronnak a veranda a helyük, kazettás ablakából jól látszik a telek hátsó frontján a szögesdróttal megerősített kaszárnyakerítés. Az ötvenhatos forradalom bukásakor az egyik borús éjszakán elköltöztetik a katonákat. A kantin helyén népboltot nyitnak, a kék köpenyes eladók kis fémlapáttal mérik papírzacskóba, ahogy errefelé mondják: „stanciliba” a párnaalakú selyemcukorkát. A keménymázás karamella a csendes utcai gyerekek kedvenc csemegéje, de nehéz idők járnak, mindennap nem telik cukorkára. Az itteni erkölcsök szerint nem is lenne illendő, úgyhogy a csendes utcai apák csak a fizetésnapokon nyomnak két forintot csemetéik markába a selyemcukorkára.

A csendes utcában slaggal locsoljuk a kerti veteményest, a vízcseppek kora este szentjánosbogárként csillognak a növényeken. A krumplilevelekre matadort hintünk, hogy a kékeslila por megölje az Amerikából meghonosított kártékony kolorádóbogarakat. A Hungária Matador néven forgalmazott diklór-difenil-triklóretánt külföldön DDT-ként ismerik, nagyhatású rovarmérgeként súlyosan károsítja az élővilágot. Mielőtt az illetékes hatóságok erre rájönnek, és betiltják használatát, a feltaláló svájci vegyész, Paul Hermann Müller Stockholmban átveheti az orvostudományi Nobel-díjat, mert a DDT a trópusokon hatékonyan irtja a szúnyogokat, így az érintett földrészekben jelentősen csökkenek a maláriás és sárgalázás megbetegedések. Apám a kertben

rézgálccal és bordói lével permetezi a direkttermő izabellát, szlankát, dele-
vánt, otellót, de csak karácsonykor és húsvétkor iszik egy pohárával a saját
borából. Nem kedveli az alkoholt, a kocsmákat becsületsüllyesztőknek tartja,
s emiatt a pincében minden évben megmarad egy hordó bor, amit az
október eleji szüretkor eladunk a pálinkafőzőbe.

27

Hát, így telnek a napok, hetek, hónapok, évek a csendes utcá-
ban. A nyári vakáció unalmas délelőttjén a diófa vastag ágán üldögélek, egy
surrogó árnyékra kapom fel a fejem. A jelenséget nem tudom mire vélni, iz-
gatottan leugrom a fáról, a csendes utcából lóhalálában kivágtatok a közeli
rétre. A fűcsomók tövéből felszáradtak a hideg tocsogók, eltűntek a
mocsári gólyahírek, kihaltak a színes nősziromok, az augusztusi hőség-
ben a lila virágú serpencék közül életerős, sárga gyújtóványfüvek nyúj-
tóznak. A tébai bányák zagyszapjától barna színű a patak vize, a
mederbe dőlt égerfán egyensúlyozom át a túlsó partra, nem kell sokat
futnom ahhoz, hogy a szűrös gabonatarlón meglássam a halott ma-
dárként fekvő vitorlázórepülőgépet. A kényszerleszállás hírére renge-
teg kíváncsiskodó gyűlt össze a szántóföldön, az újárósi hidegvizes
strandról is elcsattogtak idáig a vietnámi papucsos fürdőzők. A rend-
őrség szalagkordonja mögül mindenki a kockásinges pilótát bámulja,
aki gondterhelt arccal kopogtatja a Góbé típusú gép törekeny testét,
mint páciensei hátát szigorú tekintetű gyermekorvosunk.

Új Forrás 2023/1 – Kakuk Tamás: Csendes utca
(regényrészlet)

Vasárnap délelőtt anyám horgolt kesztyűs kezébe kapaszkod-
dom, a csendes utcából sietünk a tizenegyes misére, mint mindig,
most is késésben vagyunk. A „Dominus vobiscum” a szenteltvíztartó-
nál, az „Et cum spiritu tuo” a karzaton talál minket. A kórus énekét el-
nyeli a blockwerk orgona ónötvozéti sípjainak zúgása, de még így is,
ha a kóristák hamis hangot ütnek meg, az ötgyermekes kántor fájdalom-
mas pillantást vet az oltár feletti freskóra. Amihez a falusi templom-
festők Michelangelo Utolsó ítéletéből merítették az ihletet, de általános
iskolai rajztanárunk gunyoros megjegyzése szerint, a piktorok inkább Hie-
ronymus Bosch látomásainak ügyetlen másolatát mázolták a mennyezetre.
Teli szájjal nevetünk a szellemesnek szánt jópofaságon, de fogalmunk sincs
arról, ki volt a németalföldi mester, viszont ez a magas, erős férfi tartja a tor-
naórakat is, a cinkos nevetéstől azt reméljük, megúszhatjuk az ügyetlen tig-
risbukfencekért járó tarkónlegyintéseket, mint utóbb kiderül, ez csak hiú
ábránd marad.

A templom karzatáról a lenti padsorokban szépnek, tisztának látom
osztálytársnőimet, akár a szentképeken az angyalokat. Hogy a fiatal szom-
szédasszonyról mit fantáziálok, azt magamnak sem merem bevallani, de kény-
szeredetten mégis makogok valamit a gyóntatószékben. Az ifjú káplán a
„tisztátalan” vágyak elűzésére azt javasolja, hogy gondoljak az édesanyámra,

ez elűzheti a kísértéseket. A jótanácshoz penitenciaként hozzácsap tíz Mia-tyánkot. Az orgonabokrok mögül újra és újra meglesem a kertben kapálgató bikinis szomszédasszonyt, hogy még kízóbb legyen a büntudatom.

28 A tébai bányagépgyártó vállalat nagycarnokának koszos üveg-homlokzatán szilánkosra törnek a reggeli napsugarak. A munkások a csúszesztergákon lenolaj és víz kekesfehér keverékével hűtik a „szupportba” fogott szerszámokat. A függőleges karusszelpadokon ezt nem engedi a technológia, az ott megmunkált öntöttvas csillekerekek szemcsés anyag-szerkezete megrepedne a hőkülönbségtől. A nyári diákmunka első hetével kiigazodom ebben a zajos, zűrzavaros világban. Igyekszem alkalmazkodni legfontosabb szabályaihoz: ne légy láb alatt, és hagyd szabadon a felfestett targoncautakat. Napi hat órában viszonylagos nyugalomban söprögetem a betonpadlóról a fémgorgácsokat. Az összegyűlt halmokat rádliis lemeztalicskán kitolom az udvari tárolóba, a vashulladékot rozoga teherautókon szállítják el a feneketlen gyomru kohóba.

Ha valaki először jár Tébában, azon csodálkozik, hogy mindenhol zöldre festett vastraverzek merednek az égre, a rajtuk futó acélsodronyok húzzák-vonják a szénnel megrakott csilléket a drótkötélrendszeren. A bányavagonok a nap huszonnégy órájában szorgalmasan zakatolnak város felett. A tartókötelek feszességét ellensúlyok biztosítják, a végpontokon vízszintes korongok hozzák lendületbe a párhuzamos húzóköteleket. Kitartó szívósággal ezekbe kapaszkodnak bele a vágatokból előbújó csillék kuplungjai. A bányákban kitermelt kőszén így jut el az osztályozóra, ahol a barna kőzethegyekből gázolajat füstölő markológépek rakják meg a vasúti teherszerelvények vagonjait. Évtizedek múlva ezt a körforgást az olcsó dél-afrikai lignit akasztja meg, emiatt bezárják a gazdaságtalannak nyilvánított mélyművelésű tébai bányákat.

A szocialista iparváros Tébát a kommunista párt négy faluból tákolta össze a második világháború után. Hiába tiltakoztak az érintett falvak a köz-igazgatási összevonás ellen. A szovjet védernyő alatti hatalom csellemel, erővel keresztül vitte az akaratát. Kitalálták a település újkori történelmét, munkásmozgalmi múltját, nem sokban tértek el a valóságtól, de erősebb kontúrokat használtak. Ha ténybeli akadályokba ütköztek, azokat titokzatosra maszatolták, vagy egyszerűen kihagyták a közösségi emlékezetből. Az állami ünnepeken a hangszórók büszkén harsogtak: „a múltat végképp eltörölni, rabszolgahad indulj velünk” Internacionálé szlogent. Nem ágált ellene senki, ha mégis akadt valaki, akkor az illetőt internálták és börtönbe zárták. A parasztok földjeit bevitték a termelőszövetkezeti közösbe a lovakkal, a tehenekkel, a szekerekkel és a családi vagyonokkal együtt. A férfiak kényszerből bányásznak álltak, mint az ideköltözött „bányatelepiek”, ettől kezdve ők is szénporosan jöttek haza a „sichtából”. Vasárnap a nyaknál szorosra gombolt

fehér ingben el-elmentek a templomba, de aztán abbahagyták a misére járást, természetes életöszönük azt súgta, az életben maradáshoz alkalmazkodniuk kell az új világhoz.

A bányagépgyári keresetemmel hiába járom a tébai ruhaüzleteket. Ahogy az egész országban, itt sem kaphatók a divatos farmer-nadrágok. A szerencsés iskolatársaknak az ötvenhatban disszidált nyugati rokonok postai csomagokban küldik az áhított blue jeanst, a többiek, ahogy én is, a bányatelepi maszek szabónál varratják meg maguknak a divatos nadrágot. A mester kézen-közön beszerzi a farmerhez nélkülözhetetlen denim anyagot. A műhelyben a próbafülkénél hagyományos zakók, nadrágok, öltönyök is lógnak a ruhafogasokon. A sötétbarnára pácolt fapadlót szövetdarabok, fércék, cérnaszálak borítják. A fehérre meszelt falon kifüggesztett fényképek tanúskodnak arról, hogy a családban apáról fiúra szállt a mesterség. A második világháború utolsó évében a csendőrök ebből a csendes utcából elvitték a férfiakat, asszonyokat, gyerekeket, a lengyelországi koncentrációs táborból alig néhányan tértek vissza közülük. A hatóságok húsz év múlva elbontatják a szomszédos utcában omladozó zsinagógát, a faluszéli felekezeti temetőt hallgatag konoksággal visszafoglalja a könnyörtelen természet.

A mester a szabócentivel akkurátusan felveszi a méreteket, azzal bocsát utamra: András, két hét múlva jöhetsz a farmerért. Ahogy kilépek a műhelyből mélyen beszívom a napsütötte utca levegőjét, a Szabadság Filmszínháznál gimnazista lányokba botlom, akik az Egri csillagokból Venczel Vera és Kovács István fotóit nézegetik a mozi üvegvitrinében. A magasabbik lány első látásra megtetszik, copfos hajában a piros fekete pöttyös hajcsat olyan, mint egy eltévedt katicabogár.